

К.В. Рапун

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема професіоналізації та підготовки молоді до професійної діяльності завжди була актуальною для нашої держави, але особливо ці питання загострилися на початку 90-х років ХХ століття, коли в Україні було ліквідовано систему централізованого розподілу дипломованих спеціалістів, а навчальні заклади профтехосвіти втратили свої базові підприємства. З огляду на це, випускники закладів середньої освіти змушені були самостійно шукати собі роботу.

Також в період переходу на ринкові економічні відносини більшість роботодавців почали працювати в недержавному секторі економіки, висуваючи все більш високі вимоги до підбору кадрового персоналу своїх підприємств. Усе це призвело до того, що молодь як найбільш продуктивна і працездатна частина населення склала вагомую частку безробітних України.

В свою чергу, готовність до свідомого вибору професії забезпечує молоді погодження її життєвих планів з потребами економіки держави. Тому саме готовність до свідомого вибору професії складає інтегральну якість особистості і є основним показником її особистісної та професійної зрілості.

Одним з важливих завдань життєвого шляху кожної молодої людини є її професійне самовизначення, тобто прийняття рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності, усвідомлення себе як суб'єкта конкретної професії, самодіагностика своїх індивідуально-психологічних якостей і зіставлення їх з психологічними вимогами професії до певного фахівця.

Підґрунтям професійного самовизначення є особистісне самовизначення людини, система її базових цінностей, що визначають її ставлення до себе зокрема, і до життя в цілому. Умовою позитивного професійного самовизначення є позитивне особистісне самовизначення, прагнення до розгортання і розкриття в професійній діяльності своєї індивідуальності, свого внутрішнього потенціалу.

Проблема професійного та особистісного розвитку людини розглянута в працях науковців у вигляді теорії професійного становлення особистості (Е. Зеєр, О. Леонт'єв, О. Сергієнко), теорії самовизначення та професійного самовизначення особистості (М. Гінзбург, Є. Головаха, Г. Костюк, Є. Клімов, В. Сафін, П. Шавір), концепції професійної підготовки студентів (В. Бондар, О. Кучерявий, О. Савченко).

Дослідники М. Скиба та О. Коханко зауважують, що «... під терміном «професія» треба розуміти рід трудової діяльності, що вимагає визначеної підготовки і є звичайно джерелом матеріального забезпечення існування людини. Також професія характеризується як система знань, умінь і навичок, властива визначеній людині» [1, с. 6].

Досить часто такі поняття, як «професійне самовизначення» і «вибір професії» ототожнюються, при цьому процес професійного самовизначення розглядається як вибір професії з певних варіантів. Але в сучасному тлумачному психологічному словнику зазначається, що професійне самовизначення – це процес, що охоплює весь період професійної діяльності людини: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності [2, с. 376].

Варто зауважити, що саме в підлітковому віці формується система особистісних інтересів і цінностей, а також ставлення до різних видів професій. Так, у підлітків починають з'являтися професійно орієнтовані наміри і мрії, вони проєктують себе в різних професійних ролях, але кінцевий вибір професії здійснити ще не здатні, бо їхні професійні наміри ще інфантильні, невизначені.

Наприкінці підліткового віку перед молодими людьми постає проблема вирішального вибору майбутньої професії. Частина підлітків правильно розуміє сутність трудової діяльності і відповідально ставиться до свого майбутнього. А інша частина є соціально незрілою, інфантильною, байдужою. Такі підлітки не виявляють особливого бажання працювати, бо ідеал простого працівника не є для них привабливим.

Професійне самовизначення підлітків тісно пов'язане з їх особистісним самовизначенням, адже особистість має прагнути до розкриття свого внутрішнього потенціалу та індивідуальності в професійній діяльності. Процес професійного розвитку людини є процесом формування її як суб'єкта професійної діяльності в умовах неперервної освіти, самовиховання та праці.

Зауважимо, що на процес професійного самовизначення старшокласників закладів середньої освіти впливають також такі чинники, як: умови суспільного життя і діяльності, культура і тип поведінки в суспільстві, особистісні риси, суб'єктивний досвід і рівень домагань молоді особистості [1, с. 82].

До інших чинників, які мають значний вплив на професійне самовизначення молоді особистості належать: стосунки з однолітками, результати навчання в школі, участь у позакласній роботі (відвідування шкільних гуртків, факультативів, спортивних секцій, шкіл мистецтва тощо), позашкільна робота вчителів (екскурсії на підприємства, зустрічі з фахівцями тощо), стосунки з педагогічним колективом навчального закладу, сім'я та сімейні відносини, засоби масової інформації, суспільно-корисна та виробнича діяльність.

В. Федоров вважає, що важливою умовою професійного становлення людини є її становлення як самобутньої особистості, прояв її унікальності, що виявляється в її самореалізації і самоактуалізації. Тобто відбувається злиття суспільного і особистісного смислів: суспільство зацікавлене у розвитку індивідуальності у своїх цілях, а отже, і в цілях самої особистості, а особистість задоволена набуттям сенсу свого життя в процесах самовизначення, самоактуалізації і саморегуляції. Таким чином, особистісні цілі і смисли стають суспільно значимими, а індивідуальність сприймається не тільки як особистісна, але й соціальна, в тому числі професійна цінність [3].

На думку Н. Ляховченко та В. Петрук, на вибір майбутньої професії старшокласниками освітніх закладів впливають, перш за все, соціальні умови їхнього життя, матеріальна забезпеченість тощо. Молоді люди чудово розуміють, що для того, щоб поїхати вчитися до престижних вишів у великі міста потрібна значна кількість коштів. Часто й самі батьки можуть впливати на професійний вибір дитини і вказувати куди їй вступати. Проте чи не найважливішу роль при виборі майбутньої професії відіграють здібності, цінності та особистісні риси самого старшокласника. Система цінностей регулює його прагнення, відображає індивідуальний життєвий досвід, а професійна спрямованість є однією з різновидів ціннісних орієнтацій, що вказує на його зрілість як особистості [4].

М. Скиба та О. Коханко також розглядають мотиви, що впливають на професійне самовизначення старшокласників і характеризуються широким діапазоном: соціальні, матеріальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, престижні, утилітарні та мотиви, пов'язані зі змістом праці [1, с. 91-98].

Соціальні мотиви виявляються у прагненні особистості завдяки праці не лише саморозвиватися, але й працювати заради розвитку суспільства. В останні роки соціальна мотивація старшокласників значно слабшає, бо сучасна молодь прагне до якнайшвидшого збагачення, а не працювати на користь суспільству.

Матеріальні мотиви притаманні тим випускникам, які прагнуть до отримання високої оплати праці, а матеріальне збагачення стає найважливішим мотивом у виборі майбутньої професії.

Моральні мотиви пов'язані здебільшого з почуттям відповідальності і громадянського становлення, а також можливістю професійної самореалізації. На жаль, моральна мотивація останнім часом також значно знизилася, адже більшість випускників закладів середньої освіти не усвідомлюють єдність моральних норм, правил і вимог, які їм потрібно дотримуватися у суспільному житті.

Естетичні мотиви здебільшого притаманні тим випускникам, які прагнуть до краси і гармонії, пізнання оточуючого світу. Хоча є частина випускників, які розглядають естетику не як можливість пізнання нового, а як показник престижності.

Пізнавальними мотивами керуються ті випускники, які прагнуть до здобуття знань, глибокого ознайомлення зі змістом певної професійної діяльності.

Творчі мотиви характеризують творче ставлення випускників закладів середньої освіти до праці і творчий характер самої праці. Творчість є показником активності, самостійності, ініціативності, унікальності особистості.

Престижні мотиви притаманні тим випускникам закладів середньої освіти, які прагнуть до обрання професії, яка особливо ціниться серед друзів і за допомогою якої можна швидко досягти певного соціального статусу і кар'єрного зростання.

Утилітарні мотиви характерні тим випускникам, які шукають у всьому користь для себе, певний розрахунок, вигоду.

На противагу їм мотиви, пов'язані зі змістом праці за професією притаманні тим випускникам, які мають чіткі знання про особливості професійної діяльності і виявляються у спрямованості на розумову і фізичну працю [1, с. 91-98].

В. Гладкова стверджує, що одним з найважливіших напрямків підготовки молоді до вибору майбутньої професії є розвиток та удосконалення профорієнтаційної роботи з ними, що включає в себе: надання адекватних знань про зміст і умови професійної діяльності; формування уявлень про вимоги до якостей, здібностей і властивостей фахівця; діагностика індивідуально-психологічних особливостей та порівняння їх з вимогами до тієї професійної діяльності, яка цікавить молоду людину. Відсутність таких знань негативно позначається на виборі чи зміні професії в майбутньому [5].

Отже, як бачимо, на вибір майбутньої професії та професійне самовизначення старшокласників впливає чимало факторів, провідними серед яких, на нашу думку, є рівень їхньої особистісної та професійної зрілості. Саме зрілість відображає не лише готовність молоді до свідомого вибору професії, але й забезпечує узгодження її життєвих планів з потребами ринку праці та економіки держави.

Література

1. Скиба М.Є., Коханко О.М. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навчальний посібник. Хмельницький : ХНУ, 2007. 322 с.
2. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2005. 640 с.
3. Федоров В.Д. Психодіагностика особистості в системі диференціації. Хмельницький, 1993. 90 с.
4. Ляховченко Н., Петрук В. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 4. С. 125-128.
5. Гладкова В.М. Профорієнтація : навчальний посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2007. 160 с.

Рапун К. В. Професійне самовизначення старшокласників як психолого-педагогічна проблема

Стаття присвячена вивченню проблеми професійного самовизначення старшокласників. Розглянуто такі ключові поняття, як «професія», «професійне самовизначення», «особистісне самовизначення», «підлітковий вік». Проведено теоретичне дослідження особливостей професійного самовизначення старшокласників закладів середньої освіти та чинників, що впливають на цей процес.

Ключові слова: професія, професійне самовизначення, старшокласники.

Rapun K. V. Professional self-determination of high school students as a psychological and pedagogical problem

The article is devoted to the study of the problem of professional self-determination of high school students. Such key concepts as "profession", "professional self-determination", "personal self-determination", "adolescence" were considered. A theoretical study of the peculiarities of professional self-determination of high school students and the factors affecting this process was conducted.

Key words: profession, professional self-determination, high school students.